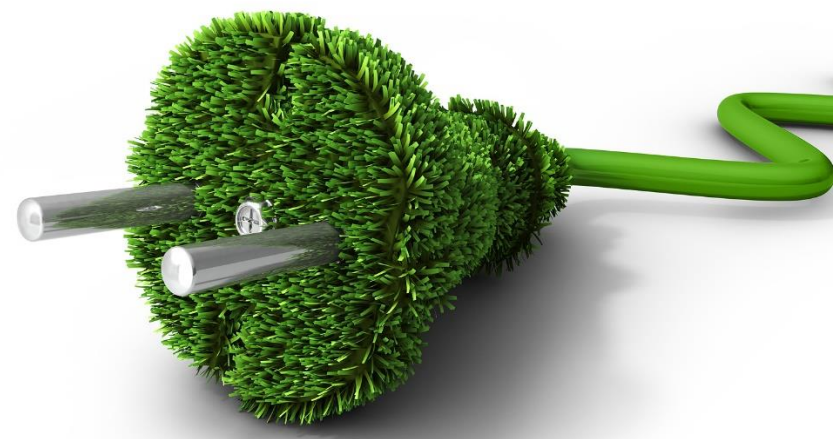

ENERJİ POLİTİKALARI
BAĞLAMINDA **TÜRKİYE** VE
KAZAKİSTAN EKONOMİK
İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Ersan ÖZ
S.M.M.M. Selçuk GÜLTEN

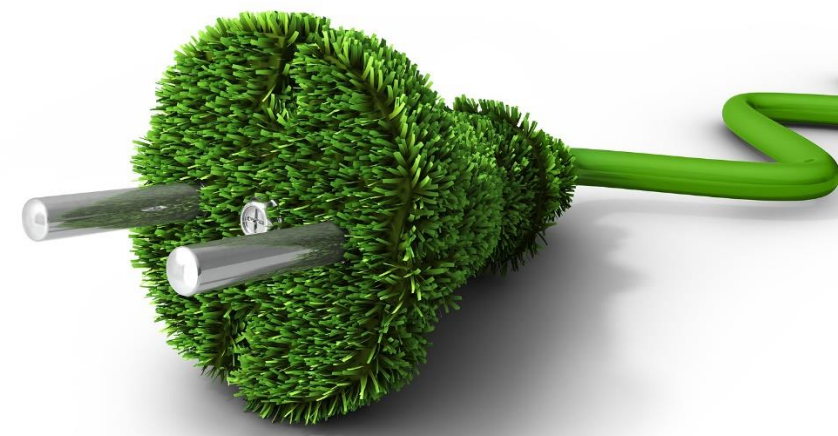

TÜRKİYENİN ENERJİ POLİTİKALARI

Türkiye hem doğalgaz hem de petrol açısından dışarıya bağımlı bir ülkedir ve enerji ithali için ödenen değerlerin yüksekliği ülke ekonomisi için çok önemlidir. Doğalgaz nedeniyle Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için İran, Azerbaycan gibi ülkelerle anlaşmalar yaparak kaynak çeşitliliği sağlamaya çalışan Türkiye, benzer politikaları petrol için de geliştirmekte ve uygulamaktadır. Türkiye'nin her geçen yıl daha fazla olan enerji tüketiminin yaklaşık üçte ikisini dış kaynaklardan karşılamak zorunda olması, enerji politikalarını belirlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye enerji stratejisini tasarlarken her bir enerji kaynağının kendine has sorunlarının yanı sıra belli bir enerji kaynağına bağımlılığı azaltma hedefini de göz önüne alarak belirlemelidir.

KAZAKİSTAN ENERJİ POLİTİKALARI

Kazakistan bağımsızlığını sağladığı günden bu yana sürdürdüğü politikalarla bölgenin istikrar ve cazibe merkezi olmuştur. Ayrıca Rusya ve Çin ekseninde yürüttüğü stratejik enerji politikaları da ekonomik yapısını güçlendirmiştir. Enerji ihracatı ülkenin en önemli döviz kaynağıdır ve uzun yıllar bu durumu sürdürmesi beklenmektedir. Rusya ile girdiği gümrük birliği ve ileride oluşturulması planlanan Avrasya Birliği'nde Kazakistan'ın önemli bir üye ülke olma potansiyeli, özellikle enerji bağlamında Kazakistan'ın önemini daha da arttırmıştır. Açık denizlere doğrudan çıkışı olmamasına rağmen Kazakistan enerji politikalarına etkin hamleler yapabilmektedir. Çin'e yakınlığı nedeniyle ileride bu ülkenin enerji ihtiyacını karşılamakta önemli roller üsteleneceği de kolayca görülebilmektedir.

KAZAKİSTAN DOĞALGAZ VE PETROL REZERVİ

Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervi (Trilyon m ³)	1.3	Dünya Rezervleri İçindeki Payı (%)	Rezerv/ Üretim (%)
		0.7	65.6
Kanıtlanmış Petrol Rezervi (Milyar Varil)	30.0	Dünya Rezervleri İçindeki Payı (%)	Rezerv/ Üretim (%)
		1.8	47.4

TÜRKİYE KAZAKİSTAN EKONOMİK İŞBİRLİĞİ

Türkiye ve Kazakistan ekonomilerinin farklı alanlarda gelişmiş olması ile birlikte iki ülke ekonomilerinin birbirlerine faydalı olma imkânlarını ve işbirliğinin avantajlarını arttırmaktadır. Türkiye'nin hızlı nüfus artışı ve kalkınmasıyla enerji tüketiminin hızlı artması fakat yeraltı karbon rezervlerinin yetersiz olması, Kazakistan'ın ise büyük rezervlere ve enerji üretim kapasitesine sahip olması özellikle Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılanması açısından önemlidir. Buna karşılık Kazakistan ise ihtiyaç duyduğu sanayi üretimi malları ülkemizden karşılayarak Rusya ve Çin'e olan bağılılığını azaltabilir. Kazakistan zengin doğal kaynakları ile diğer Türk Cumhuriyetleri içerisinde en stratejik ve kalkınma perspektifi en yüksek olan ülkedir.

ENERJİ – EKONOMİ İLİŞKİSİ - I

Enerji, fiziki bakımdan iş yapabilme kabiliyeti; enerji kaynağı ise uygun teknik kullanıldığı takdirde enerji verebilen maddeleri ifade eder. Enerji ve ekonomi arasındaki ilişki ister gelişmiş ister gelişmekte olan ülkeler için önemlidir. Enerji, bir ekonominin en önemli girdilerinden birisidir. Üstelik artık enerji tek başına bir üretim faktörü olarak da değerlendirilmektedir. Bu özelliklerinden dolayı enerji politikaları, bir ülkenin kamu politikalarının önemli bir kısmını meydana getirmektedir. Ülkelerin enerji üretimleri enerji tüketimlerinden daha az olduğu durumlarda enerji açığı meydana gelmektedir. Genelde enerji açığı ithalat yoluyla karşılandığından ülkenin dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz etkileri görülmektedir. Aynı zamanda ithalat yoluyla enerji açığının giderilmeye çalışılması enerji alınan ülkeye de bir nevi bağımlılık oluşturmaktadır.

ENERJİ – EKONOMİ İLİŞKİSİ - II

Enerji üretimi enerji tüketiminin çok üzerinde olan ülkelerin ihracat gelirleri nedeniyle nispeten çok daha rahat bir hayat sürdükleri görülmektedir. Enerji fiyatlarında meydana gelen fiyat artışları ekonominin hemen hemen bütün sektörlerini etkilemekte ve fiyatlar genel seviyesinde yukarı yönlü bir baskı yaratmaktadır. Enerji piyasasındaki durum ekonomik büyümeyi ve büyümenin sürdürülebilir olmasını da ciddi bir şekilde etkilemektedir.

Enerji ve ekonomi ilişkisine sadece arz yönlü bakmamak da gerekir. Her devletin görevi halkının enerji ihtiyacını sağlayacak uygun koşulları da oluşturmaktır. Kamu veya özel sektör tarafından enerji ihtiyacının sunulmasının bu anlamda büyük bir önemi bulunmamaktadır. Nüfus artışına bağlı olarak kapsamlı enerji planlamalarının yapılması gerekmektedir.

HAZAR BÖLGESİ ENERJİ SORUNLARI-I

Hazar Denizi Bölgesi” olarak adlandırılan bu bölgede yer alan ülkeler - Hazar’a kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve İran olarak sayılır. Hazar bölgesi coğrafik açıdan dünyanın eski yerleşim bölgelerinden birisi olarak bilinmekte ve eski çağlardan günümüze kadar çoğunlukla Türk dili konuşan halkların yaşadığı bir bölge olmuştur. Ancak çeşitli imparatorluklar Hazar bölgesine zaman zaman egemen olmuş, en son 1991’de SSCB’nin dağılmasından sonra Hazar bölgesinde yer alan üç Türk Cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) bağımsızlıklarına kavuşmuştur.

HAZAR BÖLGESİ ENERJİ SORUNLARI-II

Hazar bölgesine yapılacak yabancı yatırımların siyasi istikrarsızlıktan çok fazla etkilendikleri bilinmektedir. Çok uluslu büyük enerji firmalarının karışık ve istikrarsız bölgelere yatırım yapmaktan kaçındıkları görülmektedir. Bu firmalar, çok büyük sermaye ve fonları bağlayacakları yatırımlarında öncelikle bölgesel istikrar ve güven unsurlarını ön plana çıkarmaktadır. Dünyadaki petrol rezervlerinin % 50'sini oluşturan Körfez petrolerinden sonra, Hazar petroleri %17 oranla ikinci gelmektedir. Birçok kaynakta Kazakistan'ın Tengiz yatağın dünyanın en büyük petrol bölgelerinden birisi olduğu, yaklaşık 25-30 milyar varil petrol içerdiği, benzer şekilde yine Kazakistan Tengiz'den kuzeyde bulunan Korolev bölgesinde de petrol rezervlerinin çok yüksek olduğu belirtilmektedir. Hazar bölgesindeki sorunların temelinde bu yüksek petrol rezervleri yatmaktadır.

HAZAR BÖLGESİ ENERJİ SORUNLARI-III

Hazar bölgesine yapılacak yabancı yatırımların siyasi istikrarsızlıktan çok fazla etkilendikleri bilinmektedir. Çok uluslu büyük enerji firmalarının karışık ve istikrarsız bölgelere yatırım yapmaktan kaçındıkları görülmektedir. Bu firmalar, çok büyük sermaye ve fonları bağlayacakları yatırımlarında öncelikle bölgesel istikrar ve güven unsurlarını ön plana çıkarmaktadır. Dünyadaki petrol rezervlerinin % 50'sini oluşturan Körfez petrolerinden sonra, Hazar petroleri %17 oranla ikinci gelmektedir. Birçok kaynakta Kazakistan'ın Tengiz yatağın dünyanın en büyük petrol bölgelerinden birisi olduğu, yaklaşık 25-30 milyar varil petrol içerdiği, benzer şekilde yine Kazakistan Tengiz'den kuzeyde bulunan Korolev bölgesinde de petrol rezervlerinin çok yüksek olduğu belirtilmektedir. Hazar bölgesindeki sorunların temelinde bu yüksek petrol rezervleri yatmaktadır.

HAZAR BÖLGESİ ENERJİ SORUNLARI-IV

Hazar Denizi, başka göllere veya denizlere benzemediğinden çoğu özelliği mevcut uluslararası yasal normlarla ve uygulamalarla çelişmektedir. Hazar, bazen sınır gölü, bazen de açık deniz olarak tanımlanmakta ve mevcut normlarla değerlendirilmesi zor bir nitelik taşımaktadır. Statü ve paylaşım için yapılan görüşmelerde bu yaklaşımlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Açık deniz yaklaşımına göre; Hazar Denizi, 1982 BM Deniz Hukuku sözleşmesine (BMDHS) tabi olarak, 12 millik kara suları ve ortay hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mile kadar “münhasır ekonomik bölgeler” belirlenmelidir. Her kıyı devleti kendi payına düşen sektörleri işletme hakkına sahip olmalıdır. İç deniz yaklaşımına göre; Hazar Denizi’nde 1982 BMDHS’nin maddeleri uygulanamaz. Hazar denizi sektörler bölünemez. Ancak, kıyı devletleri Hazar’ı tek bir bütün halinde ortak olarak işletebilirler.

HAZAR BÖLGESİ ENERJİ SORUNLARI-V

Hazar Denizi'ni kendi tarafında petrol olmaması nedeniyle kıyı devletlerle ortak olarak kullanmak isteyen Rusya, zengin petrol yataklarına sahip Azerbaycan'ın Batı ile giderek artan yaklaşmasından rahatsız olmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın statü tartışmalarının merkezinde daha çok Azerbaycan vardır. Rusya, 1998'de Kazakistan ile 2001'de Azerbaycan ile Hazar'ın kuzey kısmıyla ilgili olarak deniz yatağı için ortay hat prensibini, su yüzeyi içinde ortak sahipliği içeren bir anlaşma imzalamıştır. Kazakistan, Hazar'ın 1982 BMDHS'ne tabi olmasını ve kıyıdaş ülkelerin 12 millik ulusal karasularına, münhasır ekonomik bölgelere sahip olması gerektiğini savunmuştur. Kazakistan esasen Hazar'a en büyük kıyısı olan ülkedir.

KAZAKİSTAN ENERJİ POLİTİKASI-I

Kazakistan'ın, bağımsızlığını kazandıktan sonra takip etmiş olduğu politikalarla bölgede bir istikrar ve cazibe merkezi haline geldiği herkes tarafından kabul gören gerçekler arasındadır. Enerji konusunda ön planda olan Kazakistan tespit edilen petrol hacmine göre Dünya'da 12. yeri işgal etmekte, gaz ve gaz kondensatı verilerine göre 15. petrol üretiminde 23. yere sahip bulunmaktadır. Benzer şekilde Dünya Bankası raporlarında yatırım yapılabilir ilk 70 ülke arasında yer almaktadır. Son yıllarda yüksek büyüme oranlarıyla ve diğer ülkelerden çalışmak için Kazakistan'a gelenlerin sayısının artmasıyla dikkat çekmektedir.

KAZAKİSTAN ENERJİ POLİTİKASI-II

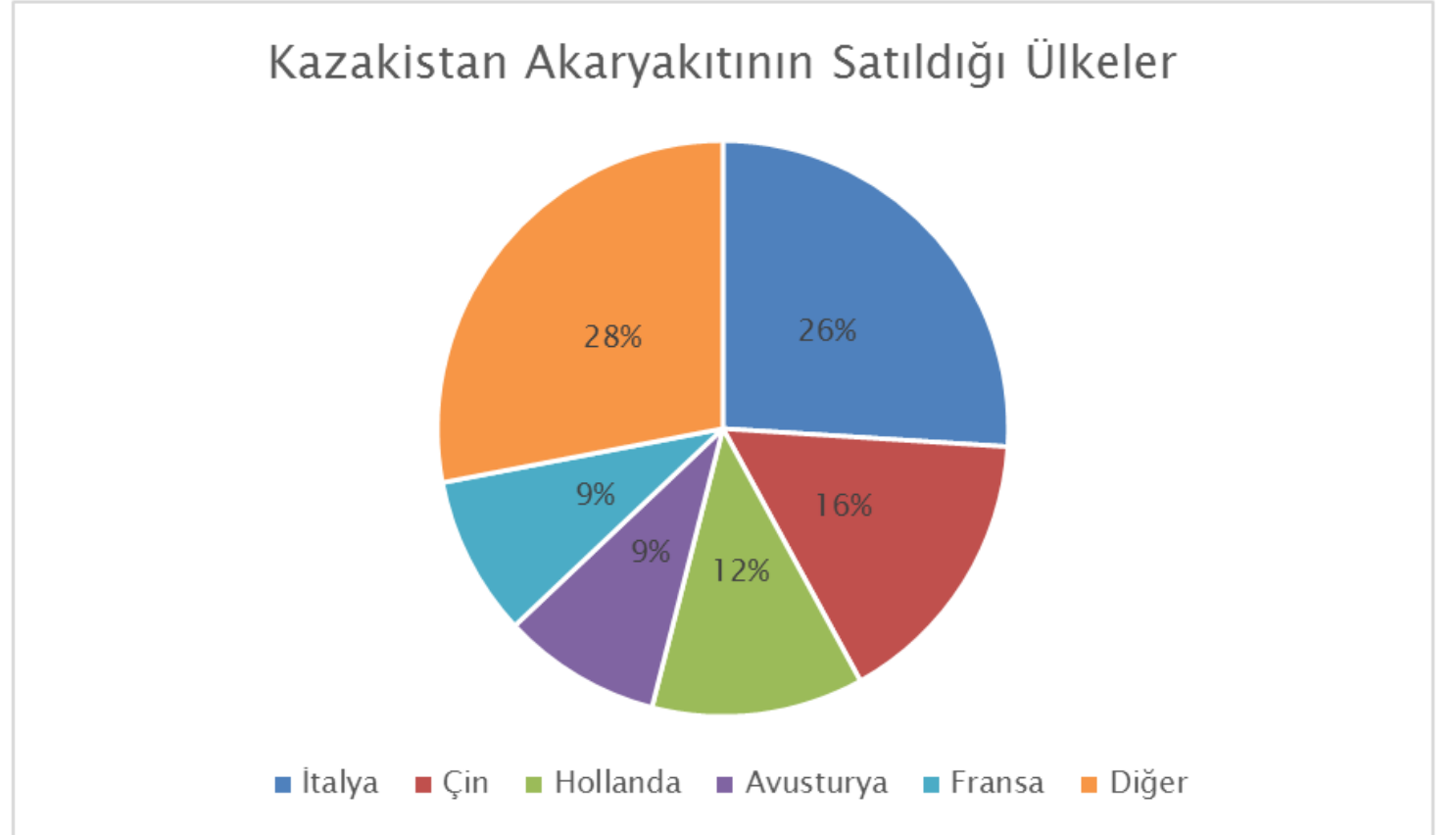
Çin Halk Cumhuriyeti'ne komşu olması ithalat ve ihracatının içerisinde bu ülkenin çok önemli olmasına yol açmıştır. Çin ile pek çok petrol boru hattı projesi gündeme gelmiş ve bu projeler bir bir hayata geçirilmeye başlanmıştır. Ayrıca Orta Asya'nın kalbi denilebilecek Fergana Vadisine yakınlığı coğrafi konum açısından da Kazakistan'a avantaj sağlamaktadır.

Enerji sektörü, Kazakistan için ihracat gelirlerinin en az üçte ikisini sağlayan bir sektör ve serbest piyasaya geçiş döneminde ülkenin en önemli döviz kaynağı olmuştur. Günümüzde Kazak ekonomisi petrol, doğalgaz ve madencilik sektörlerine bağımlıdır ve ülkenin yüksek büyüme rakamları bu sektörlerdeki gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

KAZAKİSTAN ENERJİ POLİTİKASI-III

Kazakistan enerji üretimini arttırmak için yatırımlar yapması, enerji çeşitliliğini sağlamaya çalışması ve dünya piyasasına enerjinin ulaştırılmasında alternatif yollar araması özellikleri ileride enerji sektöründe çok önemli bir role sahip olacaktır. Şu anda Kazak petrolün yalnızca % 60'ı işlenebilmektedir.

Kaynak: Kazakistan Maliye Bakanlığı Gümrük Kontrol Komitesi

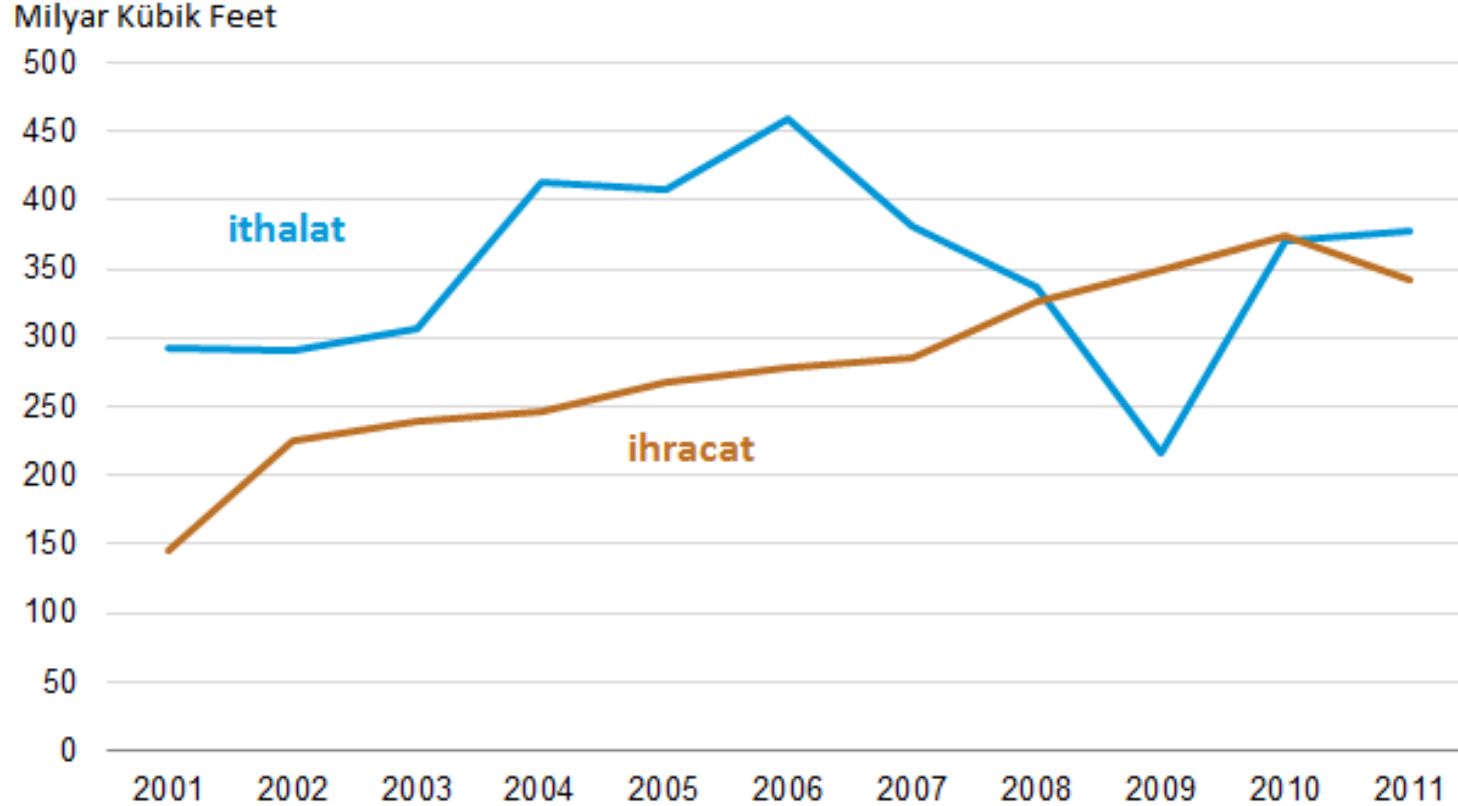
KAZAKİSTAN ENERJİ POLİTİKASI-IV

Kazakistan'da bulunan doğalgaz işleme merkezleri ve kapasiteleri gösterilmiştir. Kazakistan'daki merkezlerde günde 1.862 milyon kübik feet doğalgaz işlenebilmektedir. Kazak doğalgazı Orta-Asya Boru Hattı, Buhar-Ural Boru Hattı ve Buhara-Taşkent-Bişkek-Almatı Boru Hattı ile taşınmaktadır.

Konum	Kapasite Milyon kübik feet/gün)	Konum	Kapasite Milyon kübik feet/gün)
Akshabulak	30	Kumkol	17
ADE Fields	7	Tengiz	765
Chinarevskoye	164	Uzen	150
Karachaganak	60	Zhanazhol	380
Kazakhoil-Aktobe	39	Other	250
Toplam			1,862

Kaynak: EIA, IHS, Wood Mackenzie

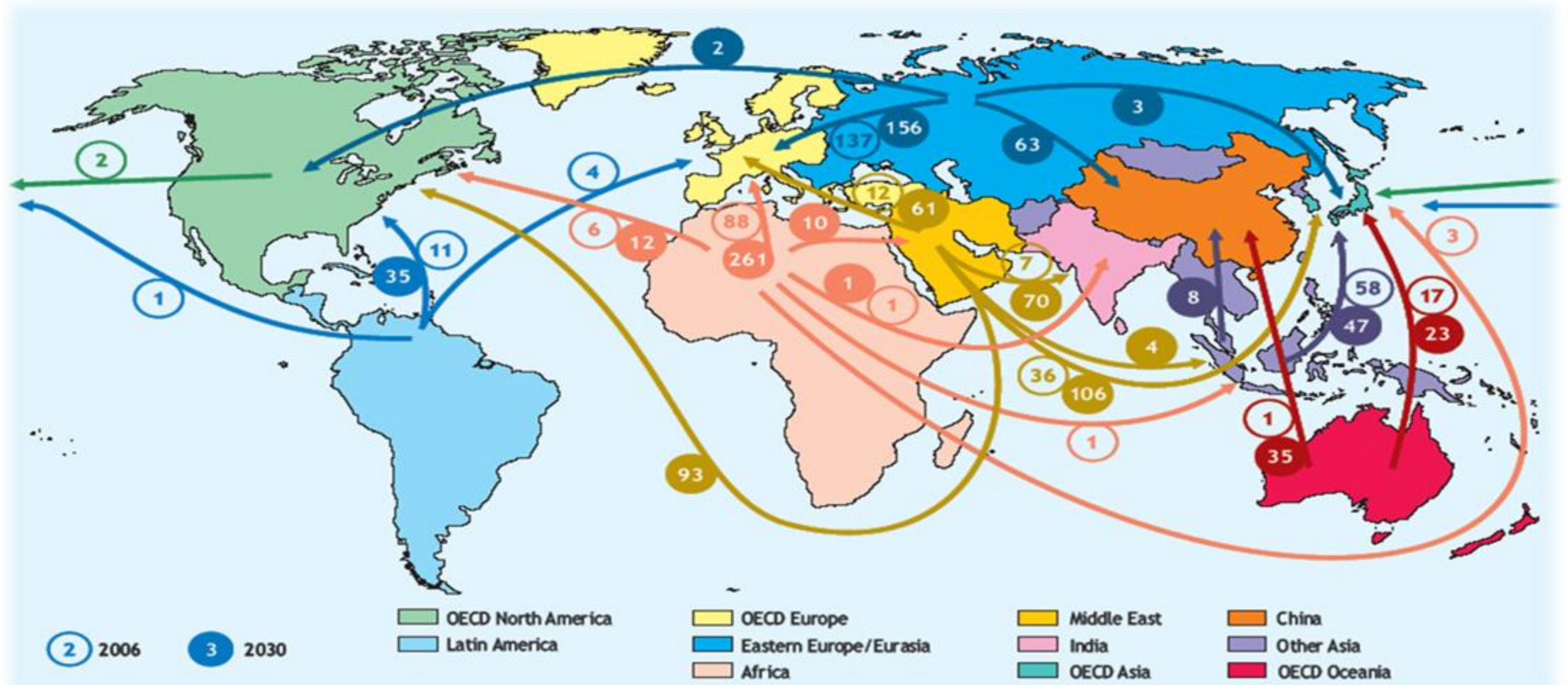
KAZAKİSTAN ENERJİ POLİTİKASI-V

Kazakistan'ın doğalgaz ithal ve ihrac miktarları gösterilmiştir. Yıllar itibariyle ihracatta düzenli bir artış gözlemlenmekteyken ithalatın dalgalı bir seyir izlese de azaltıldığı söylenebilecektir. Bu bağlamda Kazakistan'ın enerji politikalarının başarılı olduğu söylenebilecektir.

Kaynak: U.S Energy Information Agency

DOĞALGAZ TİCARET HACMİ DÜNYA'DA HIZLA ARTACAKTIR!

The boundaries and names shown and the designations used on maps included in this publication do not imply official endorsement or acceptance by the IEA.

KAZAKİSTAN TÜRKİYE İLİŞKİLERİ-I

Türkiye ile Kazakistan arasındaki siyasi ilişkiler henüz Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmadığı dönemden beri süregelmektedir. Bağımsızlık öncesi Kazakistan'ın Sovyet sistemi içindeki rolü, buğday üretimi, metalürji ve mineral üretimi üzerine yoğunlaşmaktı 1991 tarihinde Sovyetlerin dağıldığı dönemde ilan edilen Kazakistan'ın bağımsızlığını 10 dakika sonra tanıyan ilk ülke Türkiye'dir. İkili ticaret hacmimiz 2013 yılında, ihracatımız 1,04 milyar Dolar ve ithalatımız 2,9 milyar Dolar olmak üzere toplam 3,9 milyar Dolara ulaşmıştır. Ortak hedefimiz, ikili ticaret hacmimizin 2015 yılına kadar 10 milyar Dolar'a yükseltilmesidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye ve Kazakistan arasında yer alan dış ticaret veya ithalat ihracat sürekli olarak artış eğilimi göstermektedir. Bu verileri bir tablo yardımı ile göreceğ olursak,

KAZAKİSTAN TÜRKİYE İLİŞKİLERİ-II

Kazakistan Türkiye Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2004	355.6	442.2	797.8	-86.6
2005	460	558.9	1018.9	-98.9
2006	696.8	993.7	1690.5	-296.9
2007	1080	1284	2364	-204
2008	890.6	1861.1	2751.7	-970.5
2009	633.4	959.5	1592.9	-326.1
2010	819	1392.5	2211.5	-573.5
2011	948.3	1995.5	2943.8	-1047.2
2012	1068	2056	3124.7	-988
2013	1039	1760.1	2799.5	-721.1
2014	210.451*	363.155*	573.5*	-152.7

Kaynak: TÜİK, 2014 ilk 4 aylık verilerdir.

KAZAKİSTAN TÜRKİYE İLİŞKİLERİ-III

Türkiye 1995 yılında Avrupa Birliği ile girmiş olduğu Gümrük Birliği kapsamında Avrupa Birliği'nin en az gelişmiş ülkelere uyguladığı tarife tavizlerinden oluşan 'Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'ni de uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede 2002 yılından bu yana Kazakistan menşeli malların büyük bir kısmı Türkiye'ye tavizli gümrük vergileriyle gelmektedir. 2014 yılında yeni 'Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi Plus' kapsamında yeni listenin oluşturulacaktır. Bu listeden Kazakistan ve Rusya'nın çıkarılacağı tahmin edilmektedir. Tahminlerin doğru çıkması halinde Kazakistan menşeli ürünlerin Avrupa Birliği ve Türkiye pazarlarında özellikle gümrük vergileri açısından dezavantajlı olacağı açıktır.

2013 yılında Kazakistan'ın Gayrisafi Yurtiçi Hasılası 213,2 milyar Dolar olarak gerçekleşmiş olup, 2012 yılına kıyasla %11,85 oranında artmıştır. 2013 yılı enflasyon oranı %6' düzeyinde olup azalma eğilimi devam etmektedir. Cari fiyatlarla Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın yapısında tarım sektörünün payı %5,4, imalat sanayisi %41,3 ve hizmetlerin payı %53,3 olmuştur. Hizmet sektörü ağırlığını hissettirmektedir.

KAZAKİSTAN TÜRKİYE İLİŞKİLERİ-IV

2012 yılı verileriyle dış ticaretine bakacak olursak, Çin % 37,8 gibi oranla en yüksek ithalatın yapıldığı ülkedir. İkinci sırada yine Rusya gelmektedir. İthalata ilişkin diğer ülkelere bakıldığında, Kazakistan'ın ithalatında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri dışındaki ülkelerle ticaretini arttırdığı görülmektedir. İthalatta %9,5 pay ile Almanya ve %7,3 pay ile Ukrayna önde gelen ülkeler olup Türkiye %3,7 pay ile 5. sırada yer almaktadır. Ayrıca, Çin Halk Cumhuriyeti %17,6'lık oranla Kazakistan'ın en önemli ihracat pazarıdır. Petrol ülkenin ihracat gelirleri toplamının yaklaşık %35'ini oluşturmaktadır. Diğer önemli ticari grubu ise demir dışı metalürji ürünleri (% 17), demir metalürji (%16), maden cevheri (% 12) ve tahıl (%9) oluşturmaktadır.

Ekonomi Bakanlığı verilerine göre Kazakistan ile dış ticaretimiz 2002 yılında yaklaşık 30 milyon dolar seviyesinde iken 10 yıl içerisinde 2012 yılında 3,9 milyar dolara ulaşmıştır. İkili ticarete Türkiye'nin ticareti fazla vermektedir. Genel olarak sanayi ürünleri ihraç ettiğimiz Kazakistan'dan karşılığında petrol, demir çelik ürünleri ve hububat almaktayız. Kazakistan'ın dış ticaretinde temel problemi petrol boru hatları inşasının zaman alması, deniz yolu ulaşımını kullanarak ürünlerini dünya pazarlarına satmasının zor olmasıdır.

KAZAKİSTAN TÜRKİYE İLİŞKİLERİ-V

Türkiye yüksek kalite ve teknolojide sanayi ürünleri üretmekte ve özellikle savunma sanayisi ile kendi tankını, helikopterini, füzelerini, uçaklarını geliştirmektedir. İletişim ve haberleşme teknolojilerinde de oldukça ileri durumundadır. Bu teknoloji birikiminin Kazakistan'a aktarılmasında dil, kültür yakınlığı gibi kolaylaştırıcı etkenler de bulunmaktadır. Ayrıca Kazakistan'ının imar ve inşasında Türk firmaları çok başarılı inşaat projelerine imza atmışlardır. İnşaat sektörünün gelişmesinde inşaat malzemelerinin tedarikinde en son teknoloji inşaat projelerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında ciddi işbirliği söz konusudur.

SONUÇ

Kazakistan ile Türkiye ekonomilerinin farklı alanlarda uzmanlaşmış olmaları ülkeler arasındaki işbirliğinin her iki taraf için de olumlu sonuçlarını arttırmaktadır. Kazakistan Türkiye'nin enerji ihtiyacının bir bölümü karşılarken, teknoloji transferi, savunma sanayisi ve inşaat sektörü gibi alanlarda Kazakistan'ının faydalanması mümkündür. İki ülke arasındaki ticaret hacminin sürekli olarak büyümesi esasen bu durumun her iki ülke yetkilileri tarafından doğru analiz edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Kazakistan enerji sektöründe atılım yapmak ve öne geçmek için petrol boru hatları inşaat etmek ve rafinelerini yenileyip geliştirmek zorundadır. Bu tip alt yapı işlerinde Türkiye'nin tecrübe ve uzmanlığından kolaylıkla faydalanabilir. Kazakistan bu alanda yapacağı projelerin finansmanında ise uluslararası kredi kuruluşlarından çok kolay kaynak temin edebilmektedir.

TEŞEKKÜRLER

Prof. Dr. Ersan ÖZ
S.M.M.M. Selçuk GÜLTEN
www.ersanoz.com

Dünyada iki şey kesindir. Ölüm ve Vergiler (Benjamin Franklin)